

1.6 Grenzen van de 21^e eeuw

In het kielzog van schijnbaar onhoudbare processen als de Europese eenwording en de globalisering, was vanaf de jaren 1990 ook de 'ontgrenzing' op gang gekomen. Gebeurtenissen en evoluties zoals de migratie- en vluchtelingencrisis, de negatieve fall-out van de globalisering¹, de annexatie van de Krim, de Brexit, de terroristische aanslagen enz. gaven tegelijk aan de grens echter terug meer belang: "*de comeback van de grens*".² De vraag stelde zich dan ook met des te meer urgentie hoe de politieke grenzen dan zullen (zouden) verder evolueren?

De denkbeelden rond de grens, die in (vooral) het Westen werden gevormd, gaan terug op bundels sociale, economische, politieke en culturele breuklijnen die na de jaren 1970 langzaam maar zeker zijn ontstaan tussen enerzijds zij die alle grenzen willen slechten en anderzijds zij die de richting uitwillen van meer versterkte grenzen: hun respectievelijke voorstanders werden door de Amerikaanse columnist Thomas L. Friedman *web-people* (de 'grensbrekers') en *wall-people* (de 'grensbevestigers') genoemd.³ En dan vindt ook nog steeds de, sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog beleden, onaantastbaarheid van grenzen aanhangers (de 'grensbehouders').

Deze stromingen, met hun varianten, komen hieronder aan bod.

Grensbehouders

Al volgens de filosoof Desiderius Erasmus dienden "[...] de vorsten eens voor altijd tot een overeenkomst komen, welk gebied een ieder van hen zal besturen: en de eenmaal vastgelegde grenzen zullen door geen verwantschap verder uitgebreid of teruggelegd worden, noch door verdragen worden verschoven"⁴. Die stelling weerklonk tot in de 20^e eeuw: zo stelden de Franse geografen Brunhes en Vallaux in 1921 dat voor de staat, die zich in essentie definieert doorheen zijn territorium en

¹ Vormden de jaren 1990 een steeds toenemende economische mondialisering en democratisering, kwam het volgende decennium het tweede tot stilstand en vanaf 2010 stagneerde ook de economische groei: op het einde van dat decennium zagen we de overgang van openheid naar fragmentatie, de cirkel, van (de Berlijnse) muur tot de muur van de VS op de grens met Mexico, was rond: J. Holslag, *Van muur tot muur. De wereldpolitiek sinds 1989*, Amsterdam, 2021, 12-14.

² K. Vidal, De comeback van de grens, in: *De Standaard*, 8 februari 2020, pp. L10-11 (p. 10): "*Net daarom zijn grenzen dubbelzinnig: er wordt vaak gezegd dat ze burgers moeten beschermen en allerlei rechten verlenen, maar evengoed moeten we vaststellen dat duizenden mensen wegens grenzen verdrinken of in Libische foltergevangenissen terecht komen. Opvallend veel politieke crisissen gaan over grenzen: Orban-hek, "Wir schaffen das", Marrakech, "Let's build a wall", de Ierse 'backstop'.*"

³ *New York Times*, 27 juli 2016.

⁴ Erasmus van Rotterdam, *De klacht van de vrede die overal door alle volken verstoten en versmaad wordt*, Amsterdam, 1947, p. 63. Vertaling van *Querela Pacis; Undique gentium eiectae profligataeque*, Bazel, 1518.

waarvan de grenzen dus een fundamenteel onderdeel uitmaken, de stabiliteit van die grenzen levensnoodzakelijk is: daarom dienen grenzen ‘bevrozen’ te worden. Het principe van de onschendbaarheid van grenzen, of die nu voortspuiten uit onderhandelingen, oorlogen of koloniale erfenissen, moet voorrang krijgen op het zelfbeschikkingsrecht van volkeren of etnische groepen die door staatsgrenzen verdeeld waren. Nog toen vanaf de zomer van 2018 de leiders van Kosovo en Servië, om tot een definitief grensverdrag te komen, rechtstreeks met elkaar onderhandelden over gebiedsruil c.q. grenswijzigingen, diende de internationale vrees overwonnen worden dat daardoor de doos van Pandora zou opengebroken worden.⁵ Die ‘heiligheid’ van de grenzen werd echter ook aangevochten en het nut van ‘slecht’ bepaalde grenzen in twijfel getrokken: de poort voor vreedzame grenswijzigingen dient opengelaten te worden.

Grensbrekers

Naast de humanitaire *no borders*-beweging van ‘*boundary-busters*’, is er een denkschool die de grens in toenemende mate aan belang ziet inboeten of zelfs helemaal verdwijnen. Die basisthesis wordt op verschillende, vaak elkaar overlappende, manieren vertaald naar de toekomst.

De in het Westen (of zeg maar West-Europa) populaire these van de ‘grenzeloze wereld’ voorspelt dat globalisering leidt tot het einde van de natiestaat c.q. naar een gedeterritorialiseerde en grenzenloze wereld. Dat luidt dan het einde in van het Westfaalse staatsmodel, waarin absolute territoriale integriteit en soevereiniteit van de staat bepaald werd door lijnen die de territoriale reikwijdte van politieke macht en controle demarceerden. Macht wordt gedeterritorialiseerd en tegelijk worden identiteiten steeds meer intercultureel (binnen de staatsgrenzen) én globaler (buiten de staatsgrenzen); de relatie tussen nationale identiteit en territoriaal absolutisme verzwakt. Die dubbele evolutie maakt de vraag wie er in- en uitgesloten wordt ten opzichte van de sociale en ruimtelijke eenheid veel complexer.

Men wijst er daarbij op dat de veiligheid het hoofdmotief bij de grensvorming was sedert de 14e eeuw, toen het buskruit feodale kastelen nutteloos maakte en men naar grotere territoria diende uit te zien om zich te beschermen. Die strategie is echter door de mondialisering van industrie, handel, verkeer, communicatie en wapens sterk in belang verminderd: de barrière-functie van de grens wordt meer en meer geslecht. En ook wanneer de fysieke demarcatie van staatsgrenzen hetzelfde is gebleven, dan heeft de (economische) globalisering er in ieder geval voor gezorgd dat ze meer doorlaatbaar zijn geworden voor economische en culturele stromingen en dat daardoor hun functie steeds meer in vraag gesteld wordt; de bescherming van de staat, die grenzen langs bergtoppen, oceanen, stromen en woestijnen deed lopen, was uitgespeeld, tenzij dan in de geesten.

Ook de soevereine, nationale staat wordt dus niet meer automatisch als eindpunt beschouwd, zelfs niet door pas onafhankelijk geworden staten. De steeds meer ‘open’ staten verliezen immers als gevolg van de globalisering steeds meer controleerbare territoriale grenzen, terwijl dat een basisvoorwaarde is om een staat te zijn. Men voorspelt dat er wel afzonderlijke territoria zullen blijven bestaan, met elk

⁵ J.-A. Dérens & L. Geslin, Dans les Balkans, les frontières bougent, les logiques ethniques demeurent, in: *Le Monde Diplomatique*, augustus 2019.

een bepaalde bevolking met een eigen overheid, maar dat hun grenzen louter administratief zullen worden: de soevereiniteit verdwijnt.⁶ De nadruk ligt niet langer op het politieke, maar op het economische (de ‘economisering van de maatschappelijke relaties’), waardoor de materiële staatsgrens toenemend omgevormd wordt tot een grens van een rechtsorde of juridische grens: m.a.w. de ‘juridificering’ van de grens. Het verband tussen politiek en macht, tussen staat en gemeenschap wordt losgekoppeld: men gaat terug naar de (middeleeuwse) dichotomie tussen centra en periferie. Dat houdt het verdwijnen in van de natie als de eenheid van zichtbaar gemaakte staatsgrenzen: die zouden echter wel aan waarde winnen wat bijvoorbeeld sociale voorzieningen betreft of met het oog op de culturele homogenisering.

Een variant is het economische pleidooi voor ‘open grenzen’ (wat niet gelijk staat aan ‘no borders’), die de ontwikkeling van een groot deel van de wereld zou bevorderen. De migratie-vloedgolf die dat zou kunnen teweegbrengen zou volgens deze stellingname immers de wereldeconomie exponentieel doen toenemen en de armoede wereldwijd spectaculair doen verminderen.⁷

Sommige auteurs wijzen er daarbij op dat het daarom geen toeval is dat de grenzen van de zgn. ‘hyper-regions’ opnieuw, zoals bij de rijken tot de moderne tijden, vooral ‘bedreigingen voor de beschaving’ moeten afweren (lees: de illegale migranten in de EU). Er vindt immers meer en meer een hergroepering plaats in grote ‘sferen’ en

⁶ L.A. Khan, *The extinction of nation-states. A world without borders*, The Hague-London-Boston, 1996.

⁷ Bijv. bepleit door Nathan Smith in *Foreign Affairs* in 2017, geciteerd in: T. Marshall in *Divided. Why we’re living in an age of walls*, London, 2018, pp. 279-280. In België vatte econoom Stijn Bruers economische en ethische analyses van de gevolgen van vrije migratie, samen in een pleidooi voor ‘open grenzen’: S. Bruers, *Open Grenzen? De economie en ethiek van vrije migratie*, Gent, 2020. De Japanse schrijver Aruki Murakami draagt een ander argument aan in zijn speech voor de Hans Christian Andersen literatuurprijs 2016: “Hoe hoog ook de muur is om indringers buiten te houden [...], hoe strikt we ook zijn in het uitsluiten van buitenstaanders, we beschadigen alleen onszelf”: *The Guardian*, 1 november 2016; zie ook de uitspraak in *De Correspondent* van Jong Open VLD-voorzitter Maurits Van de Reyde: “open grenzen zijn het nieuwe politieke incorrect”. Overigens pleiten bijvoorbeeld Amnesty International of vluchtelingen-NGO’s niet voor ‘open grenzen’, wel voor gecontroleerde migratie.

‘federaties’, zoals de Europese Unie⁸: hierdoor ontstaan nieuwe, culturele grenzen.⁹ Tussen die grotere gehelen zouden in de toekomst conflictueuze grenszones of muren ontstaan, terwijl andere, binnen de ‘sferen’ gelegen grenzen, zouden vervagen tot administratieve lijnen¹⁰. De territoriale basis van de staat zou daarmee ondergraven worden, waardoor een vijfhonderdjarige evolutie van Rijk naar natie(-staat) zou voltooid worden en de terugweg ingeslagen worden.

Anders is de stelling dat er een nieuw ‘mediëvisme’ aan het ontstaan is, met het overlappen van overheden en administraties: de ‘ontdubbeling’ of ‘deterritorialisatie’ van het territorium, als gevolg van economische stromen, actiegroepen, communicatiemiddelen, culturele invloeden, die samen een soort transnationale sociale ruimtes creëren – wanneer het gaat over grensoverschrijdende samenwerking, duikt daarbij ook opnieuw het idee op van grensruimte (-mark) op. Nieuwe trans- en subnationale gemeenschappen, identiteiten en vormen van burgerschap komen op naast de bestaande vormen (natie, staat, territorium), die niet verdwijnen, maar wel van vorm veranderen. Territorium wordt daardoor in toenemende mate een continuüm van praktijken en verhalen van territorialiteiten die tot op zekere hoogte elkaar kunnen overlappen en in strijd met elkaar zijn. *Identity space* is niet langer *decision space*, territorialiteit niet langer beslissend, geen spel van lijnen meer, maar van netwerken. De macht gaat over naar globale en virtuele associaties van multinationals en globale politieke associaties (EU, NATO, VN).

Er is echter ook de vaststelling dat aan financiële stromen en goederen steeds meer bepalende kenmerken worden toegekend die ook voor het menselijk verkeer beginnen te gelden als gevolg van (achtereenvolgens en simultaan) de globalisering

⁸ Zo was de Europese Unie vanaf het begin een onderneming om grenzen te slechten, maar omdat grenzen ook als bescherming van de vrijheid beschouwd worden, verzandde die eerste beweging. De geschiedenis van de Europese eenwording is er dan ook geen geworden van strijd tegen staatsgrenzen, maar om ze hun functie te ontnemen: de relativering, ‘ervaging’ van voortbestaande grenzen. Dat spelen tussen de staatsgrens en haar relativering door middel van het recht van de Gemeenschap en interstatelijke samenwerking, vormde een alternatief voor het idee van een Europese bondsstaat, die de staatsgrens wilde reduceren tot die van bijv. tussen Texas en Oklahoma of Beieren en Baden-Württemberg. Feit is dat het Verdrag (of Akkoord) van Schengen (1985) een ingrijpende verandering teweeg heeft gebracht inzake de staatsgrens c.q. de staatsidee: de soevereiniteit van de staat bleef wel overeind, maar de slagbomen en grensposten verdwenen (meer over ‘Schengen’ in 3.1) . Overigens is dit nadenken over de staatsgrenzen, intern en extern, van Europa is overigens intrinsiek verbonden met het debat betreffende het doel en de zin van de Europese beweging naar eenmaking; en let ook op de parallel met de Belgische gemeenschaps- en gewest-structuur).

⁹ De auteur Hilaire Belloc voorspelde dat de nationale grenzen niet meer heilig, maar integendeel onbelangrijk zouden worden, want vervangen worden door limieten getrokken op basis van klasse of religie: H. Belloc, *On Frontiers*, in: *Places*, 1942, 9-13.

¹⁰ S. Huntington, *The clash of civilisations and the remaking of world order*, New York, 1996.

van economische relaties, de terroristische dreiging (zeker na 9/11), de exponentieel toegenomen migratiedruk en (vanaf 2020) de wereldwijde Covid-19 epidemie. Die kenmerken betreffen steeds minder het behoren tot een natie of volk d.w.z. geboorteplaats, taal, nationaal gevoel (de 'idealistische' referenties van Herder en Fichte), maar steeds meer, naast woonplaats en burgerschap, onder meer reispatronen, strafregister, vaardigheden, opleidingsgraad, werkervaring en (nu ook dus) de medische toestand. 'Behoren tot' wordt niet langer bepaald door waar je vandaan komt en waar je naar toe gaat, maar door de wettelijke eigenschappen besloten in het individu, het product of de financiële stroom.

Daardoor worden het geografisch begrip van ruimte en precieze grenslijnen steeds minder relevant en het recht om een grens over te steken geïndividualiseerd, met behulp van biometrische identificatie¹¹. Bijgevolg worden grenzen 'gedeterritorialiseerd', d.w.z. getransformeerd in vloeibare functionele vectoren van demarcatie, grotendeels afhankelijk van de praktijk van *bordering* en *debordering*. Grenzen blijven wel territoriaal bestaan maar het belangrijkste criterium om ze al dan niet te kunnen overschrijden zijn het geheel van de met het individu verbonden kenmerken: **het worden 'smart borders', 'slimme grenzen'**.¹²

Deze 'grensbrekende' theorieën roepen wel een aantal vragen op.

Zo wordt bijvoorbeeld tegen de theorie van 'open grenzen' ingebracht dat de daaruit voortspruitende leegloop van de herkomstlanden, naast de vermoedelijke implosie van het sociale zekerheidssysteem en een identiteitscrisis in de ontvangende landen, zwaarwegende maatschappelijke gevolgen aan weerszijden zou kunnen teweegbrengen.

Een meer fundamentele vraag is of identiteitspolitiek volledig gedeterritorialiseerd kan worden: identiteit, net zoals macht, lijkt immers moeilijk gescheiden te kunnen worden van een territoriale basis. Naarmate de staat vervalt, verschuift de focus op identiteit naar locale en globale, religieuze en culturele, virtuele en niet-ruimtelijke 'aanhankelijks-eenheden', waarvan de meerderheid bepaald wordt door een vorm van territoriale compartimentering. Nochtans blijven ze hiërarchische en overlappende groepsidentiteiten creëren, met ieder in een specifiek en exclusief lidmaatschap; immers, gaat deterritorialisering niet het menselijke vermogen tot aanpassing te boven en zal men, als een 'super-stam', niet in een soort staatsverband willen blijven leven? Men kan er wellicht van uit gaan dat de vorm die politieke grenzen zullen aannemen tijdens de volgende decennia waarschijnlijk zal blijven samenhangen met de wisselwerking tussen globalisering en (etnische) fragmentatie.

¹¹ Er is ter zake al een toneelstuk, *De stem van de vingers* van Thomas Bellinck en Said Reza Adib: De Somvielle (C.), het geweld in onze vingertoppen, in De Standaard, 27-28 mei 2023, 10.

¹² E. Brunet-Jailly, *Languages, nations and states, borders and borderlands: a cultural assesment*, in: T. Kamusella, N. Nomachi & C. Gibson (eds.), *Central Europe through the lens of language and politics: on the sample maps from the Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*, Sapiro, 2017, 9-25; D. Boffey, EU border 'lie detector' system criticised as pseudoscience. Technology that analyses facial expressions being trialled in Hungary, Greece and Latvia, in: *The Guardian*, 2 november 2018: <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/02/eu-border-lie-detection-system-criticised-as-pseudoscience> [accessed 24-11-2022]

En ook vanuit wetenschappelijke geografische hoek wordt de ‘grenzenloze’ these als onhoudbaar gekwalificeerd. Er is inderdaad wel een territoriale hertekening en herterritorialisering bezig, met de macht door de staat nu gedeeld met niet-staatsorganisaties en lokale en globale territoria, in een wereld van territoriale eenheden die hiërarchisch en multidimensionaal zijn. Maar er heeft geen deterritorialisering plaatsgevonden: menselijke activiteit blijft immers plaatsvinden binnen welbepaalde territoria. En nationalisten willen, als ‘territorialisten’, de grenzen opnieuw hun oude betekenis geven.

Daarenboven ontsnappen ook de nieuwe ‘elektronische landschappen’ in *cyberspace* (‘cyberruimte’) aan grensproliferatie. De Italiaanse auteur Alessandro Baricco ziet in de digitale revolutie een positief verbreken van de geest van het ‘Novecento’, met onbeweeglijke grenzen en afscheiding (tussen hoge en lage cultuur, Ariërs en Joden, Oost en West enz.), waar alles geblokkeerd en ingeperkt was en informatie niet vrij bewegen kon¹³. Maar...ook daar worden er grenzen opgeworpen: denk maar aan de betaalmuren, de *firewalls* tegen cyberaanvallen én de censuur die landen zoals China uitoefenen – de laatste jaren richten staten (VS, Duitsland), naast de land-zee- en luchtmacht, dan ook een ‘cybermacht’ op.¹⁴ Daarenboven circuleren data via een geheel van kabels, modems, servers – allemaal te lokaliseren en in kaart te brengen (de 420 onderzeese kabels, samen meer dan 1,1 miljoen km, lopend via de grote zeeroutes en havens, vormen het zonnestelsel): staatsgrenzen behouden alvast hier al hun waarde en de geografie van de datacenters weerspiegelt de geo-economische mondiale hiërarchie; de grote blokken (VS, China, EU, Rusland) ontwikkelen tevens eigen wetgeving om controle over de infrastructuur en data te garanderen, m.a.w. nieuwe grensvorming.¹⁵

Grensbevestigers

Deze groep wijst erop dat de wereld tegenwoordig bepaald wordt door vele verschillende soorten grenzen: sommige zijn territoriaal en gemakkelijk vast te

¹³ “*It is interesting to note that, for the humanists, a correlation existed between the suspicion of unbounded space that belongs to no one, and the knowledge of a wealthy past that belongs to all. This is, of course, the very reverse of the definition of the World Wide Web. The Web defines itself as a space that belongs to all and it precludes a sense of the past. [...] Electronic space is frontierless. Sites – that is to say, specific, self-defined homelands – are founded on it but neither limit or possess it, like water on water. [...] All surface and no volume, all present and no past.*”. A. Manguel, *The library at night*, New Haven - London, 2008, 224-225.

¹⁴ F. Sauer, *Von Cyberspace bis Outer Space*, in: *Auslandsinformationen*, jg. 33, 2017, nr.1, pp. 84-95. De cyberruimte (een term gesmeed door science fiction-auteur William Gibson, in het verhaal *Burning Chrome* van 1982) wordt meestal voorgesteld als een onderling verbonden netwerk zonder grenzen, van computers over heel de wereld (het internet werd ontwikkeld vanaf de jaren 1960 en opengesteld voor het publiek in 1983). Maar in 2019 had toch nog slechts 59% van de wereldbevolking toegang tot internet (in Afrika zelfs maar 36%).

¹⁵ M. Foucher, *Les frontières*, Paris, 2020, 56-57; M. Foucher, *Le retour des frontières*, Paris, 2016.

leggen; andere, die de buitengrens van de sociale contouren van een groep (nationaal, religieus, cultureel, economisch) bepalen, zijn veel moeilijker concreet te definiëren. Vele conflicten zijn echter nog steeds territoriaal en enkel op te lossen door harde grensdemarcatie (bijv. Bosnië, Cyprus). Tenslotte is de macht soms overgegaan naar regio's (Schotland, Catalonië enz.) die op hun beurt zo'n soort grensdemarcatie toepassen. Kortom, territoriale demarcatie is nog lang niet overbodig.

Daarenboven kwamen er de afgelopen decennia meer grenzen bij, aangezien er steeds meer staten bijkwamen, regionale secessies plaatsvonden en vele maritieme grenzen pas nu vastgelegd worden: waren er in 1990 159 onafhankelijke staten in de wereld, in het begin van de 21^e eeuw was het aantal opgelopen tot 195. Tussen hen in lagen er ca. 250.000 km. grenzen; van 1991 tot 2009 zijn er 26.000 nieuwe grenskilometers bijgekomen. Nog nooit werd er zoveel onderhandeld, vastgelegd, gepatrouilleerd en bewaakt.¹⁶ De Duitse filosoof Peter Sloterdijk zong de lof van de (nationale) grens vanuit de overtuiging dat het territoriale imperatief zich zal doorzetten omdat verleden jaar op een bepaald ogenblik de Europese Unie blijkbaar niet in staat is haar buitengrenzen te bewaken, waardoor in de lidstaten het nationalisme weer opduikt.

Er treedt ook een functiewijziging van de grens op: grenzen worden veel meer permeabel, maar kunnen in sommige gevallen ook echter barrières worden (om ongewenste migratie te verhinderen); ook in een tijd van massale migratie, geglobaliseerde financiën en industrie, zullen de essentiële grensfuncties blijven bestaan.¹⁷ Of moet men eerder stellen: juist door die fenomenen neemt de groep verliezers, met een gevoel van uitsluiting, van de (neoliberale invulling vanaf de jaren 1980 van de) globalisering exponentieel toe, mensen die daardoor in een politieke, sociale, economische en soms ook persoonlijke 'eenzaamheid' belanden die hen afsluit van medeburgers, politieke leiders, werk en werkgever en hen doet reiken naar ideologieën en politici die het 'stamgevoel' cultiveren tegen de als bedreigend ervaren buitenwereld en dus 'frontières-barrières' willen.¹⁸ Die evolutie wordt geïllustreerd door wat men het "Tweede Tijdperk van Muren" is gaan noemen: telde men in 1989 nog elf muren of grenshekken wereldwijd, tegen het einde van het tweede decennium van de 21e eeuw zijn dat er circa 70 geworden (op 10% van de staatsgrenzen in de wereld; zie over grensmuren meer in hoofdstuk 2.1.3.1.5).

Hoe dichter men 'Fort Europa' nadert, hoe meer grenzen zelfs een halszaak worden. Diende het IJzeren Gordijn om mensen binnen te houden, nu worden grenzen versterkt met prikkeldraad, scanners en *hightech* warmtecamera's om mensen buiten te houden; de 21e eeuw zou volgens sommigen er één van chaos en angst worden,

¹⁶ A. Nunn (Hrsg.), *Mauern als Grenzen*, Mainz, 2009, 7.

¹⁷ G.H. Blake, State limits in the early 21st century: observations on form and function, in: *Geopolitics*, 5, 2000, 1, 1-18.

¹⁸ N. Hertz, *The lonely century. Coming together in a world that's pulling apart*, London, 2020 (cf. N. Hertz, Eenzaamheid, een politiek wapen, in *De Standaard Weekblad*, 24 oktober 2020, 24-27).

waarbij de hang naar veiligheid de behoefte aan afscheiden stimuleert.¹⁹ De terroristische aanslagen maar vooral de toestroom van vluchtelingen in Europa vanaf 2015 (*“het jaar dat Europa opnieuw grenzen bouwde”*)²⁰ hebben deze theorie uiteraard vleugels gegeven: zelfs binnen de Schengenzone, die vrij verkeer over de grenzen van de deelnemende landen garandeert, werden de grenzen weer zichtbaar, door controles en zelfs opnieuw grensafsluitingen (meer hierover in 3.1). Magnum-fotograaf Lorenzo Meloni: *“Nooit eerder zijn er zoveel grenzen gecreëerd als de afgelopen vijftig jaar. Alleen al in Europa zijn er na de val van de Berlijnse Muur meer dan 1000 kilometer aan nieuwe muren en barrières verrezen. En daar blijft het niet bij. In de EU-begroting voor 2021 tot 2027 zijn de middelen voor migratie en grenscontroles verdrievoudigd tot bijna 35 miljard euro. Drones, elektrische hekken, thermische sensoren [...]”*²¹

De Corona/Covid19-crisis van 2020 herstelde zelfs de vervaagd gewaande oude binnengrenzen van Europa in hun oude glorie: *“Containers en nadarhekken die de weg versperren naar de andere kant van de straat maken Europeanen opnieuw bewust van nationale grenzen [...] Ze mogen er dan wel knullig uitzien, die demarcaties van zandhopen, betonblokken en nadarhekken op zandwegen, dat maakt ze niet minder hard”*.²²

Sinds 1954 werd in de Noordse douane-unie geen enkele Noordealopese staatsgrens gesloten. Daar maakte vanaf 2015 de migratiecrisis een einde aan: grenscontroles werden ingevoerd, vanaf 2019 voerde Denemarken identiteitscontroles uit aan de Øresund-brug om de bendemoorden in het Zweedse gangstermilieu de baas te kunnen en vanaf maart 2020 werden de grenzen zelfs gesloten als gevolg van de Corona-epidemie. De nationale staat wordt in het Noorden opnieuw in sterke mate aanzien als het kader en de oplossing voor alle kwalen ten koste van de Noordse samenwerking.

Profetische woorden schreef Luc Devoldere in 2013: *“[...] alle onbewaakte grenzen en achtergelaten grensposten doen niet vergeten dat op elk moment in Europa de schotbalken weer omhoog kunnen, al is het maar om Belgisch voedsel te weigeren of vijf jonge Nederlanders uit een autootje te doen stappen om ze te fouilleren.”*²³

¹⁹ De Nederlandse cultuurflosoof René Boomkens, tijdens de *Nacht van de Filosofie* in Amsterdam op 11 april 2008.

²⁰ B. Beirlant, De terugkeer van hekken en prikkeldraad, in *De Standaard*, 26-27 december 2015, 36-37.

²¹ *De Standaard*, 15-16 december 2018, 25.

²² D. Sinardet, Belgische toestanden in Europa, in *De Standaard*, 16-17 mei 2020, 64). Zie ook: T. Sadée, Hoe vrij ben je nog als toerist? In: *De Standaard*, 30 mei-1 juni 2020, 30-32: over het plotseling weer ‘hard’ worden van de grenzen binnen de EU (en zelfs binnen lidstaten) als gevolg van de Covid 19-pandemie, aan de hand van een reis langs die grenzen in mei 2020.

²³ L. Devoldere, *Notities van een grensganger*, in: *Grens/Frontière 1713-2013*, Rekkem, 2013, 88-102 (90).

Er is sinds het einde van de twintigste eeuw een wereldwijde toename van grenzen, van grenstekens (zoals muren) en van grenscontrole – ook in Europa. Deze verharding van de grenzen heeft zelfs het nieuwe woord ‘teichopolitics’ gecreëerd, voor een beleid dat barrières optrekt (van het oud-Griekse *teicheo* “met muren versterken”; meer daarover in 2.1.3.1.5 Muur). Het is aannemelijk dat als reactie te beschouwen op de gevolgen van de evolutie naar een steeds meer grenzeloze wereld zoals die door de globalisering steeds meer geïntroduceerd werd. Wat zich ook op andere vlakken manifesteert: zo luidde in de succesvolle pro-Brexit-campagne het dan ook ‘*take back control*’ en ‘*stop immigration*’ eerder dan dat bijvoorbeeld anti-Frans ressentiment een prominente rol speelde. Ook voelen vele Noord-Ieren zich niet toch niet helemaal op hun gemak met het voornemen om tegen 2023 (vijfentwintig jaar na het einde van de ‘Troubles’) de sektarische muren in de steden op te ruimen (en niet alleen omdat ze nu toeristisch geld in het laatje brengen). En weliswaar werd Frontex, het Europese grensagentschap, in 2016 geüpgraded tot een (buiten)grenswacht (de *European Border and Coast Guard*), voorlopig is het concept van een ‘Europese grens’ nog niet echt gemeengoed en verkiezen vele EU-lidstaten veelal hun eigen grenzen opnieuw te bevestigen.

Die verschillende soorten ‘*borders of the mind*’ tonen aan dat mensen intrinsiek ruimtelijke wezens zijn en blijven. Daarom vindt de Franse geograaf, diplomaat en ‘limoloog’ Michel Foucher het antwoord op de, volgens hem illusoire, verleiding om zich terug te trekken achter grenzen en grensmuren, niet in een retoriek van ‘*no borders*’ en van grenzeloos vrij verkeer, want dat ontbeert de politieke noodwendigheid van een onderscheiden ruimtelijkheid tussen ‘wij’ en ‘zij’: hoe zou men immers als burger (en niet als individu) deel kunnen uitmaken van een nationale, politieke gemeenschap zonder de symbolische omgrenzing ervan? Voor hem zijn grenzen, als symbolische merktekens, noodzakelijk voor alle collectieve leven, inbegrepen (en vooral) de mogelijkheid om open te staan voor interacties in een onderling afhankelijke wereld. Zichzelf in tijd en ruimte situeren is één van de voorwaarden van de collectieve ingesteldheid, zonder dewelke men veroordeeld is tot ‘*acosmisme*’ (mensen zonder enig contact met het of de Andere). Daarom vindt hij het beter te werken aan een wereld die ‘redelijk open’ is.²⁴

Naar een nieuw paradigma?

Vanaf pakweg 2020 lijken wereldwijde gebeurtenissen en evoluties zoals de pandemieën, het terrorisme, de klimaatverandering, de massamigraties, de aantasting tot negeren van de internationale rechtsorde en het principe van soevereiniteit alsook de afkalving van democratie en rechtstaat in vele landen, door die soms contradictorische evoluties, de veranderingen die de staatsgrenzen ondergaan zelfs naar een nieuw paradigma te doen evolueren: niet alleen in de op de spits gedreven strijd tussen de *raison d'état* en ‘*raison de terre*’ maar ook tussen het sinds ‘1648’ overheersende principe van de staatssoevereiniteit en de mogelijke terugkeer naar imperiums. Deze website zal u op de hoogte houden van de

²⁴ M. Foucher, *Les frontières*, Paris, 2020, 16.

gebeurtenissen ter zake maar vooral de te verwachten vloed aan wetenschappelijke analyses zo vlug mogelijk signaleren.²⁵

²⁵ Zie al deze inbreng in het debat: D. Van Reybrouck, Naar een nieuwe rasion d'état: een raison de terre, in: *De Standaard (SDL)*, 22 maart 2025, 8-9: de auteur bepleit niet de afschaffing van grenzen, ze blijven voor hem van belang, maar de ontwikkeling van diplomatieke strategieën die niet alleen meer op soevereiniteit berusten maar ook de fundamentele noden van het aardsysteem boven de nationale belangen stellen.